

Софија КАЛЕЗИЋ-ЂУРИЧКОВИЋ

КОРИЈЕНИ РЕЗИГНАЦИЈСКИХ ОПСЕСИЈА  
(Кратке прозе Риста Ратковића)

У црногорској књижевној историји и умјетничкој критици писац краћих наративних остварења Ристо Ратковић остао је у трајној сјенци Ратковића као пјесника и романописца. Својом симболистички обојеном и надреалистички оријентисаном поезијом, нарочито познатим пјесмама *Поноћ мене* и *Икона*, уврштеним у наставне књижевне програме, Ратковић је остао у зениту литерарног интересовања и читалачке рецепције. Роман *Невидбог* (1933), незванично али у суштини и нетачно означаван као први црногорски роман, за дуго низ година интерпретиран је и анализиран са разноврсних аспеката његових потенцијалних значења: књижевно-историјског, литерарно-иновацијског, социолошког, психолошког, поетичког...

Ратковићеве кратке прозе биле су пропраћене посве другачијом рецепцијом од његове поезије и романа. Све до појаве *Изабраних дјела* овог аутора, то јест све до 1991. године, оне су остале расијане по периодичким издањима, готово потпуно непрочитане и непознате, када су први пут сакупљене и представљене као трећа књига овог пројекта, захваљујући приређивачком ангажману Добрила Аранитовића. Према класификацији споменутог приређивача, као интерне цјелине сепарисане по критеријуму мотивско-жанровске припадности, издвојене су наративне прозе (кратке приче и новеле), ритмичке, путописне, есеистичко-мемоарске прозе, као и наративне прозе сачињене од објављиваних фрагмената романа *Невидбог*. Књига Ратковићевих краћих прозних остварења, под збирним и поједностављеним називом *Прозе* (објављена у издању Универзитетске рјечи из Никшића, 1991. године), пропраћена је прилозима које чине рјечник мање познатих рјечи и библиографски подаци о одговарајућим текстовима. Објављиване у појединим од еми-

нентних дневних листова и књижевних часописа тридесетих година – „Политика”, „Правда”, „Време”, „Зенит”, „Летопис Матице српске”, „Српски књижевни гласник” итд, ране прозе Риста Ратковића комплетирају дефинитивну читатељеву визуру о овом писцу као човјеку и ствараоцу, о његовим наративним искуствима и креативним преокупацијама.

Готово све подврсте наведених прозних Ратковићевих остварења хетерогене су по својој структури јер су у њима међусобно интерфериране разнородне умјетничке форме изражавања. Наративна проза по свом унутрашњем саставу у највећој мјери кореспондира са ритмичком прозом, те су поједини тематско-мотивски корпуси транспоновани из једне у другу. Такав је случај, рецимо, са прозама *Загонетна љубав* и *Писмо*, у којима ће друга верзија приче чинити одређену врсту костура првобитног остварења, ослобођеног фабулативне окоснице. Тиме ће примјер верзије из скупа ритмичких проза изнова настати као флуидно, етерично и асоцијативно штиво, профилисано и као херметично, односно отежане перцепције и разумијевања.

Својеврсна предметна константа у жанровски разнородним Ратковићевим остварењима, може се успоставити и посредством компаративног сагледавања лајтмотива. У већем дијелу прозних и поетских остварења овог књижевника надређен је мотив реинкарнације, поновног рођења, живота после смрти. Готово пресликани предметни план драме *Зорај* испољиће се у причи *Случај*, док је централни лик прозе назване *О стварима* Васко Јеремић, који је уједно и главни јунак романа *Невидбог*, односно пишчев алтер-его.

Аутобиографичност Ратковићевих кратких наративних остварења, односно својеврсни вид њихове компатибилности са реалним чињеницама из ауторовог живота, чини једну од присутних, мада не и битнијих њихових квалификатива. Често, као у случају већ спомињане приче *О стварима*, пишчеве мисли, запажања, идеје или животне премисе пласиране су кроз ријечи или поступке главног јунака. У том случају фабулативна окосница представља само одређени облик платформе, који је послужио за испољавање ауторових запажања и размишљања.

Утицај ритмичке прозе на наративну и изразит утицај надреализма очигледан је у остварењима *Бледа Ружа* и *Васвија*, насловљеним по именима главних јунакиња: „Овде је топло као јарећа кожа – говори невидљиви наратор. – Чарапе ћу ти исплести од свиле из очију скакаваца... Испричај ми живот који је много друкчији од мога, празне гозбе и празне љубави... Хоће ли тетка ускоро да роди змаја?” (Из прозе *Бледа Ружа*). У прози *Васвија*, која уједно представља и одломак из романа *Невидбог*, осликан је разговор умоболне дјевојке која се спрема за сус-

рет са вољеним, заправо одавно преминулим. Стиховни ритам и сликовитост умногоне подсјећају на народну пјесму:

Лепа се Васва у воду клела: неће од оца, неће од мајке  
А када виде крвава момка, хоће од оца, хоће од мајке.  
Плетем, плетем опанке, за момке опаке –  
у воду, у гору, у зимзелен, у ветрове смрзнуте...

Кратке прозе Риста Ратковића могу се подијелити на основу различитих критеријумских компоненти, од којих ћемо у овом раду примијенити подјелу на прозе са савременом тематиком и оне у којима доминира традиционално-фолклорна грађа. И поред разноврсности и шаролкости мотивске структуре дјела (несрећна љубав, религијски и класни односи у заосталој турској касаби, сукоб старих и нових обичаја и моралних вриједности), као доминантан мотив у раним причама Риста Ратковића јавља се социјална проблематика. Споменути слој се интензивније (драматичније) или латентније (подтекстуално), назире у позадини тематско-фабулативног контекста већине прича из овог корпуса. Мањи скуп остварења, које у својој фабулативној подлози садрже прекршај неке друштвене норме или обичајног кодекса и у епилогу неочекивани расплет догађаја – било са позитивним или негативним последицама – често имају поријекло у народном предању и анегдотског су карактера. Мотив из примјера чојства и јунаштва, развијен на разуђењу начин, садржи и проза *Рука*, чија је тематика подређена објашњењу имена главне јунакиње, а у ствари представља мини-слику посвећену тегобној егзистенцији српског живља у турским временима. Репортажног карактера, са понешто лапидарности у форми и фрагментарности у садржају су приче: *Случај*, *Наја*, *Кашика се сама позлатила*, *Љубавна својина*, *Модел* и *Медвеђа љубав*. Споменуте кратке приче читаоца асоцирају на својеврсне мини-призоре или слике из живота одјевене у литерарно рухо занимљивошћу приповиједања, успјелим дијалозима и мајсторским приказивањем амбијенталних одлика осликаваног пејзажа.

Као умјетнички успјелија и увјерљивија, експонирају се остварења у којима је млади Ратковић направио модернистички продор у унутрашњу структуру ондашње савремене приче, сјенчећи је натуралистичким приповједачким елементима и обогаћујући несвакидашњим надреалистички интонираним језичко-стилским обиљежјима. Кроз унутрашње ткиво проза из овога приповједачког круга у својој раскоши преплићу се сликовите представе пејзажа, интересантна и необична метафорика, музикалност и поетичност при осликавању љубавних призора,

контрастно успостављена поређења. Ова запажања илустроваћемо са неколико конкретних примјера: „Гола на зеленој свили: поток млека по детелини” (*Златан осмех над Санџаком*); „Љубав је фатаморгана у пустињи наших чула”; „Облаци су личили на гужву мокрих мачака”; „Имала је сунце које је над њеном баштом прогоревало небо као жар цигарете свилу” (*Васвија*); „Наше се очи сретну: његове – падајући са висине као ослобођени лептири” (*О стварима*). У прози *Златан осмех над Санџаком* Турчину Аждраилу разлика између непознатих сестара Сане и Луце дјелује попут разлике између бијелог и плавог јоргована.

Главна обиљежја и вриједности Ратковића као писца у његовом раном развојном периоду представљају дубински продор у психологију јунака, сликање њихове животне ситуације или карактерних својстава брзим и прецизним стваралачким маниром, успјело успостављена мотивација и логична каузална веза између узрока и посљедице, завршетак прозе изведен виртуозно и неочекивано, чак и у случајевима када аутор читаоца изненади једноставношћу расплета. У мањем броју кратких прозних остварења оправдано се стиче утисак да се млади Ратковић у њиховој тематско-мотивској равни дјелимично ослања на искуство Ф. М. Достојевског, чији се утицај у извјесној мјери може сагледати у творевинама: *Број 109*, *Једно неразјашњено убиство* или *Кумрија*. У литерарно најуспјелија остварења из споменутог приповједачког опуса спадају прозе: *О стварима*, *Рука*, *Побратим*, *Поп-курјак*, *Божја крв*, *Нурин повратак*, *Бледа Ружа* и друге.

Стваралачки демонстрирајући искуство руских формалиста, да је главни јунак дјела заправо стваралачки поступак, Ратковић од глобално истовјетног материјала, какав представља социјална проблематика, моделује савремене психолошке приче, писане класично-реалистичким проседеом и блиске данашњем читаоцу. За разлику од прича компатибилних са ритмичком прозом, о којима је већ било говора, чије фабулативно језгро преплављује само једна јунакова контемплација или тренутна импресија, прозе из мањег приповједачког скупа подлијежу класичним начелима компоновања. Искристалисаног увода и епилога, потиснуте симболике и асоцијативности, оне казују да Ратковић као надреалистички пјесник посједује поуздано осјећање и умјешност у креирању кратке реалистичке приче, пуне драмског набоја, ствараног снажним креативним замасима. Иако неуједначених умјетничких и естетских домета, ове прозе – дјелујући као рефлекси могућег – и данас импресионирају свјежином склопа и актуелношћу темата.

Наративне прозе Риста Ратковића припадају нешто модернизиваним остварењима реалистичког проседеа, у којима је предметни нукле-

ус примарно сведен на психолошки и социјални план. Ликови из скупа прича са урбаном темом су најчешће интелектуалци, који усљед сопственог осјећаја повријеђености и револтираности не успијевају да се уклопе у богати, малограђански слој друштва. Названи свакидашњим именима (Васиљевић, Милорадовић, Милановић и слично), они представљају типског јунака, оваплоћеног у малом човјеку из сељачког или нижег чиновничког друштвеног слоја, који и поред реалних својих мотива, као што су лична способност, креативност, заљубљеност – не успијевају да сруше стабилни зид који једну социјалну класу дијели од оне друге, ниже. У другом броју прича, које су нешто традиционалније, понекад и фолклорне тематике, наведене класне противуречности и непомирености најчешће су сублимиране у националном и религијском проблему, односно у сукобу између српског и муслиманског живља и њиховој историјској, обичајној, вјерској и свакој другој подвојености. По правилу најмање криви, носећи пријетње породице и терет традиције, несрећно заљубљени јунаци трагично страдају.

Ауторова приповједачка позиција је у оба случаја интересантна, јер у одређеном броју проза Ратковић представља наратора као споствени алтер-его, док је у другим он сâм један од имплицитних јунака описиваног догађаја. Једино у прозама са темом чији су коријени у каквом народном предању, Ратковић свог наратора ставља у улогу свезнајућег приповједача. У предговору књизи *Прозе* Радомир Ивановић истиче да наративне прозе Риста Ратковића „показују да писац уме да ствара модерну, асоцијативну прозу, која је лишена вулгаризованих односа и предмета... Ратковић је строгим погледом опсерватора и критичара настојао да у литерарној форми уобличи бројна сазнања о алијенацијама буржоаског друштва, посебно у средини велике агломерације која наочиглед губи душу и етичност патријархалне културе, а још увек није стекла атрибуте високо развијене урбане цивилизације. Тиме донекле можемо тумачити што он у многим прозама предност даје идеји, а не слици приказаног света. Непрестано инсистирање на том раскораку умножава број аналитичких недоумица.”

Скупу наративних проза, у којима је њихов творац успио да асимилира све важне елементе успјешног и занимљивог начина приповиједања, припадају и наративне прозе које чине одломке из романа *Невид-бог*. Осим што је у њима нарочитим интензитетом акцензован како лиризам младог Ратковића, тако и дар за епски приказ умјетничких призора, ови одломци су од нарочитог значаја, јер је у њима експониран модел међусобног уклапања белетристичке и историјске грађе мозаичког структурирања првог и јединог романа овог ствараоца. Мозаичким об-

ликовним принципом аутор слика историјске, социјалне, интимне сукобе и догађаје, приказујући их у споју реалног и надреалног. У прозама из овог приповедачког круга доминира трагична визија судбине малог сеоског и паланачког човјека, ношеног ковитлацем историјских догађаја и фатумских несрећа које пријете како његовом, тако и животима његових укућана. Лирски призори описани су упечатљиво и поетично, те су ове прозе, за разлику од наративних остварења о којима је већ било говора, врло уједначене по својим умјетничким квалитетима.

Као што је успијевао да поетизује прозу, млади Ратковић је настојао и да „прозаише” поезију. Оваквим стваралачким поступком настаје цио спектар прозних остварења названих *Ритмичке прозе*, у којима писац трага за иновацијом и експериментом у језику и изражајном стилу. Етимолошким склопом употријебљене ријечи или синтагме, он успијева да обиљежи њено постојање и у оним језичким ситуацијама и контекстима који нијесу устаљени и очекивани. Тиме ауторова саопштавања о различитим животним манифестацијама дјелују свјеже и иновантно у својој вибрантности и синтаксичкој флексибилности. Одређени изрази значењски еволуирају у тексту, а потом и у читаоцу, освајајући нови семантички простор и изазивајући свјеже асоцијације. Они бивају преобликовани пролазећи кроз својеврсну језичку, а потом и гносеолошку метаморфозу. Стога није изненађујуће што су ритмичке прозе смањене фабулативности, те се потиснутошћу преводљивости опирау херменеутичким тумачењима.

Понављањем звуковно сличних гласова и ријечи, употребом синонима и хомонима, изразитом ритмичношћу и мелодичношћу, аутор потенцира њихову сугестивност и експресивност израза. Ритмичке прозе обухватају врло широке дијапозоне потенцијалних значења, те се стога опирау сваком крутом, буквализованом и формализованом покушају њиховог дешифровања. Садржећи елементе графички конципиране поезије, у којој се основни акценат фокусира на формалне односе између ријечи и њихова међусобна садејства, прозе из ове категорије посједују мноштво занимљивих лингво-стилистичких обиљежја. Млади Ратковић као да се ослања на познато Де Сосирово искуство, истичући диферентност између ознаке и означеног, знака и мисаоне представе, предмета и његове акустичке слике. У ритмичким прозама *Огледало*, *Трагови*, *Мој вез на њеном јастуку*, *Хилјаду и једна ноћ*, аутор се служи конкретнијим средствима транспоновања основних идеја – симболом, метафором и метонимијом. У прозама *Без мостова*, *У лево!* и [*Заробљена лађа*] потенцирана је дуалистичка природа језика, као и асоцијативно-мисаоних представа које оне у читаоцу изазивају. У оба случаја неспоран је

утисак да се писац служио најбољим новим искуствима симболизма, зенитизма и надреализма, обогаћујући своје ритмичке прозе дозом мистичности. Као што ова остварења неће изазивати једнаке нивое разумијевања и доживљаја, послије извјесног времена протеклог од њихове прве рецепције, у самом читаоцу неће будити истовјетне асоцијације и представе. Повишене емоционалности и тоналитета, смисла сакривеног иза необичног реченичког склопа, ове ритмичке прозе и са данашњег аспекта модерне литературе дјелују иновантно.

Приређивач је у скуп ритмичких проза уврстио и кратку драму или скеч назван *Комедија*, у којој је Ратковић манифестовао изразит смисао за играказ и пантомиму. Ово остварење и буквално посматрано, представља неку врсту немусте комедије, без и једне изговорене ријечи коју би њени актери, мушкарац и жена, међусобно требало да размијене. Оно што је речено сведено је једино на поруке упућене читаоцу у дидаскалијама. Ове необичне дидаскалије говоре нам не само о односу између актера драме, већ уопште о односу једног пола према другом и њиховом персоналном схватању животних манифестација. Она је збуњена, насмијана, заинтересована, љутита, заљубљена, повријеђена, разочарана, на крају ћутљива, а цјелокупно њено поступање у потпуности је мотивисано мушкарчевим реакцијама у односу на њу и њене поступке. Неспоран је утисак да за читаоца, који се први пут сусреће са овако необичним остварењем, ова два актера комедије веома личе на два глумца из каквог нијемог филма, те се у овој драми без ријечи млади писац приближава тзв. сигналистичкој литератури, у којој је главни акценат потенциран на гесту и мимици као основним изражајним средствима. Ратковићева *Комедија* се у сваком случају може разумјети као једна од ауторових развојних линија, усмјерених ка иновантности и експерименту у домену умјетничког испољавања. Посматрана са друге стране, *Комедија* заправо „обара” устаљену књижевну теорију о ријечи као основном изражајном средству ове умјетности. Ратковић показује да ријечи не морају бити најважније, а камо ли једино комуникационо средство, већ да паралелно са њима егзистира и читав спектар осталих изражајних модела, којима се у литератури најчешће не даје примат. Не мање важна огледала нашег расположења и става према другој особи или неком феномену јесу једнако битни сегменти: израз, покрет, гримаса, поглед, гестикулација и други, којима се на искренији и упечатљивији, понекад непосреднији начин изражава скала људских емоција и расположења.

Путописна проза Риста Ратковића најмања је по обиму и састоји се од свега шест остварења – *Земља старе српске властеле још је без цивилизације*, *Стварност једне романтике*, *У долини Лима*, *Од Београ-*

да до Скопља, Сабор у авиону и На Средњем истоку. Као што ни остале категорије Ратковићевих проза о којима је већ било ријечи нијесу жанровски „чисте”, већ се у њима преплићу и инкорпорирају елементи друкчијих поетско-прозних структура, тако ни ова наративна групација не представља путописе, схваћене у устаљеном смислу овог литерарног жанра. У односу на претходна остварења, ове прозе су у значајној мјери субјективистички обојене. У њима је аутор интензивније акцендовао властити смисао перципирања детаља и индикативних појединости, за разлику од просте дескрипције која често краси остварења овакве профилације. У још једном случају Ратковић се јавља као претеча литерарне полиграфије, комбинујући разноврсне, често међусобно контрастне литерарне жанрове и стваралачке поступке. Не садржећи епску разноврсност и расплнутост нарације какву путописи обично посједују, у дигресијама лирски интониране, прозе из ове скупине се одликују прецизном опсервативном пишчевом способношћу са јасно израженом драматуршком нотом. Као једна од константи њиховог умјетничког колорисања јавља се пишчева склоност ка контемплативности и филозофичности. Иако смањеног нивоа фабулативности, оне нијесу лишене раскошне сликовитости и надахнуте поетичности ауторског казивања. Као конкретизација споменутих запажања може послужити одломак из прозе *У долини Лима*:

„Ограђена са обе стране благим брдима и брежуљцима, Лимска долина раскошна плодом и лепотом, са безброј башта, са њивама жутим као ћилибар, са ливадама детелине чије се зеленило ретко среће на сликарским платнима... са брежуљцима пуним траве, жита и цвећа – теку обале Лима у својој лепоти. У овој долини очи не знају за умор. А Лим као да се у том погледу такмичи са својим обалама. На дужини од неколико километара, може се видети и узан, те се чини да би га неки ланац са крша на крш могао прескочити; и широк, да се једва може каменом из руке пребацити; негде је хучан да заглушује, а негде миран, тих, као да не тече. И свуда чист као суза. Пре неколико година један наш уметник назвао га је светим. Не знам у каквом смислу је то речено, али при томе мислим на чудо од његових сенки, светлости и гласа. И потпуно је разумљиво што су код овдашњег сујеверног света раширена веровања у његово сродство са вилама: под оним и оним врбама ноћу играју виле коло, на оној и оној плочи, кад год је месечина, чешљају своје косе, а у том и том тамнику купају се, и ако их ко види, тај мора одболовати.”

И поред лирско-дескриптивне ноте којом периодично боји странице својих путописних проза, Ратковић се показује као оштри критичар тадашњих привредних и економских, самим тим и егзистенцијал-



них прилика у завичајном миљеу. Аутор истиче низак едукативни и цивилизацијски ниво дате средине и њеног становништва: запарложеност, сиромаштво, бројност друштвених деформитета и личних девијантности, од алкохолизма и неуротичности до склоности ка насиљу и проституцији. При том Ратковић децидно и аргументовано, кроз литераризовани приказ преживљавања и константне борбе становништва против глади и морталитета, скреће пажњу тадашњим државним чиниоцима на материјалне и моралне прилике у завичају, наглашавајући да би било праведно да макар мали дио државног капитала улију у овакве пасивне и забачене дјелове земље. Градњом пруге и путева, или подизањем образовних установа, Санџак више не би био на позицији периферије друштвених збивања, већ би постао равноправан и користан дио државне заједнице. Оваква пишчева порука, чак и када није изравно саопштена, присутна је у читаоцу након сваког ауторског описа биједи у којој су људи окренути себи и сопственој несрећи:

„Зашто онда – пита се аутор у већ споменутој прози – поред све те раскоши, у овом крају толико невеселости и страха од живота? И зашто су песме овде тако тужне? Свака друга почиње плачем и кукањем... Има у томе дубок траг ропске потиштености, још увек у душама тињају бриге бесправне раје. Али, најбитнији разлог овој затучености биће да је економска несигурност опстанка. Сељаци, који су у овим крајевима скоро сви малопоседници, нису никада сигурни да ће им род, ма како понео, омогућити редован живот преко године. Њихови производи, стечени муком, без техничких средстава, продају се будзашто, а у замену за то сељак једва да се може намирити са осталим, најпречим животним потребама. И све то поред најстрашније штедње, која је санџачким сељацима већ урођена. Њихов живот је у пуном смислу сиромашан. Мало тврдога сира и млаћенице, са хлебом од прекјуче, то су им најобичнији оброци. О пристојним просторијама у кући и удобним постељама – да се и не говори. Често се спава са стоком, под истим кровом. У кућама где нема вајата, млада и младожења коначе у истој соби са свим укућанима. Песма у пољу ретко се чује. Свет не зна откуда све то и зашто. Зна само да томе нису више криве године. Роди ли: неће ни тада бити најбоље; не роди ли – зло и наопако. И слабо ко тражи узроке. Оуглало се. Сваки, ма и најнезнатнији бољитак дочекиван је код њих као нарочита благост, пође ли коме горе, трпи се.”

Осим поузданог познавања културно-историјских прилика, Ратковић експонира и прецизно владање психологијом и менталитетом санџачког човјека, чије су основне животне позиције материјална несигурност и задовољавање само оним најнеопходнијим. Тиме се аутор показује и

као успио аналитичар људских односа, сликајући ситног човјека – сељака и његов скучени дијапазон потреба и интересовања. Споменути контрапункт између природних љепота санџачког краја и интимног страха његовог човјека пред egzистенцијалном несигурношћу провлачи се кроз све ауторове путописне прозе.

Једина путописна проза која се и темом и приповједачким поступком не уклапа у круг већ спомињаних остварења јесте *На Средњем Истоку*. У овом дјелу је писац реминисцентно осликао властите импресије и доживљаје из периода странствовања у Каиру, гдје се нашао на дипломатској дужности. И поред тога што ова проза тече наизглед реалистичким поступком, она се завршава крајње ирационалним и фантазмагоричним умјетничким приказом у којем мумије у пирамидама оживљавају, демонстрирајући сопствену побуну. У овако необичном, чак бизарном расплету приче, поједини тумачи Ратковићевог књижевног ангажмана настојали су да демистификују ствараочеву прикривену поруку или макар тенденцију путем које је она профилисана. У подтекстуалном слоју приче заправо се може назрети ауторов антифашистички и антимилитаристички став у односу на политичку стварност времена прије Другог свјетског рата. Надреалистичком и експресивном литерарном сценом побуне мумија, флуоресцентних очију, умотаних у угљенисане крпе, која је у дијаметралном раскораку са дотадашњим током радње, писац премешћује лук који један жанр – путопис, дијели од другог – приче са фантастичним умјетничким проседеом. Уз елементе музикалности, сликовитости и ритмичности, аутор потенцира и визуелне ефекте промјене свјетлости и таме, који умногоме доприносе да епилог прозе *На Средњем Истоку* дјелује ирационално и онострано, попут какве источњачке бајке.

Донекле због подударности тематско-мотивских чворишта, а више због комуникативности стваралачког израза и успјелог преокрета дотадашње фабулативне линије, између посљедње из скупа путописних и појединих остварења из круга есејистичко-мемоарских проза могла би се повући извјесна паралела. Осим тога, обје категорије чине хибридне наративне форме у којима је у већој или мањој мјери изражен биографски и мемоарски моменат.

У обимнијем броју проза из посљедњег наративног круга аутор у виду афоризама образлаже одређена животна запажања или ставове, често пласиране кроз игру ријечи, од којих они поетичније изражени асоцирају на хаику-стихове, стварајући глобалну импресију. На примјер: „У пролеће нешто пролеће, лети нешто лети, у јесен је нешто сен, зими нешто зими”; „Давно познатим улицама клецам свезан. Опраштам и благосиљам, па би тео заплакати од неке неодређене и беспредметне љуба-

ви, но поред мене цветају само ледени погледи, па се и сузе моје у срцу следе, смрзну”; „Неколико горких успомена у срцу, неколико горких цигарета у цепу и ништа више”; „Гладан сам и немам се чиме покрити, а бетон ме пије”; „Све је подсвест, само је свест санкција подсвести.”

За разлику од споменутих афоризама под називима *Узгредне рефлексије*, *Белешке лишеног слободе*, *За црвену метафизику* итд, друга врста афоризама једноставно названих *Мисли* у великом броју заправо представља поједине теоријске и контемплативне постулате ауторовог схватања уметничког: „Највећи успех једне књиге је да се збуним читајући је”; „Зенитизам је у исто време метафизичка и физичка, надреална и реална – револуција”; „Свака дефиниција уметничког је, у односу према њему, мртва – то уметничко скида непрестано са себе сваку формулу као своју хаљину”; „Свака дефиниција живота личи на чашу у коју је неки лудак покушао да саспе целу реку”; „Облик и садржина уметничког дела не могу се коначно подвајати. Њихова међусобна веза, сила која их спаја, та атхезија форме и садржаја, управо и јесте синтеза духа у сваком израженом делу”; „Реч сама по себи не постоји. Она је симбол појма, њено постојање условљено је њеним зрачењем”; „Боја речи је уметничка и релативна. Апсолутан је само њен симбол, њена непроменљива стварност, њена метафизика”.

О Ристу Ратковићу је у нашој књижевној критици писано пуно, нарочито о његовом пјесништву и роману *Невидбог*. О другим неким сегментима његовог дјела, међутим, писано је знатно мање, на примјер о критичко-есејистичким чланцима и драми *Зорај*. Очигледно, најмање је писано о Ратковићевим кратким прозама, што је условљено њиховим дезинтегрисаним пласманом, то јест чињеницом да су се сва остварења из ове категорије нашла сабрана и систематизована у једну цјелину тек 1991. године, као трећа књига његових *Изабраних дјела*.

Као што је већ речено, приређивачи су све Ратковићеве прозе подијелили на наративне прозе – кратке приче и новеле, затим – наративне прозе – одломке из романа, најзад – ритмичке, путописне и есејистичко-мемоарске прозе. Тек у контексту овако разуђене жанровске, тематске и уопште стваралачке профилације, Ратковић се може сагледати на цјеловит начин, какав до појаве његових *Изабраних дјела* скоро да није био могућ. Писцу се може прићи интегрално тек када се као цјелина сагледа и третира његов опус. Са Ратковићем то се десило са осјетним закашњењем у односу на вријеме настанка његовог дјела, то јест у новије доба. Подробним испитивањем и ишчитавањем остварења овог писца значајно се допуњава представа о његовој профилацији и типологији, семантици и укупном стваралачком значају.

Sofija KALEZIĆ-ĐURIČKOVIĆ

## SHORT PROSES OF RISTO RATKOVIĆ

*Summary*

Various segments of Risto Ratković's literature are known and studied to different extent. There is vast literature about his poetry and his novel „Nevidbog”, far less about his articles and the play „Zoraj”, and his short prosaic work has been analyzed very briefly.

Type-wise, Ratković's prosaic work can be divided into narrative, rhythmical, travelogues and essays and memoirs. Getting to know Ratković's prose completes the critical picture about this author. In a part of this opus, Ratković demonstrates high level of artistic values, for which he is appreciated and known from his poetry and prose.

In narrative proses he expresses in a fragmented manner the phenomenon of contradiction of society or person, in rhythmical he approaches subtle poetic nuances in a new way, and in essays he enriches his views with exceptional intellectual and theoretical issues.

Ratković's short prose is a crucial part of his literary work. Only with it can this author be viewed in his entire value.